

Protocol Dyslexie

O.b.s. Commissaris Gaarlandt
Rembrandtstraat 2
7948 AW Nijeveen
Tel.:0522 491618
E-mail:obscommissarisgaarlandt@stichtingpromes.nl
Website:www.obscommissarisgaarlandt.nl

Protocol Dyslexie

Doel van het protocol:

Met dit protocol willen wij ouders informeren over hoe wij als school omgaan met dyslectische leerlingen en leerlingen die hardnekkige lees- en spellingsmoeilijkheden ervaren. Dit protocol beschrijft de doelgroep, de begeleiding, het leerstofaanbod en de materialen en middelen omtrent leesproblemen. De criteria die wij daarbij hanteren, evenals de aanpak daarvan worden in dit beleidsplan nader omschreven.

Definitie:

De laatste 15 jaar is er op wetenschappelijk niveau veel discussie gevoerd over het begrip dyslexie. De Gezondheidsraad heeft in 1995 een rapport geschreven waarin helderheid over dyslexie ontstond. Deze Commissie Dyslexie geeft de volgende werkdefinitie van dyslexie: *"We spreken van dyslexie wanneer de automatisering van woordidentificatie (lezen) en/ of schriftbeeldvorming (spellen) zich niet, dan wel onvolledig of moeizaam ontwikkelt."*

Het wetenschappelijk onderzoek naar dyslexie is nog steeds gaande, hierdoor komen er steeds nieuwe resultaten beschikbaar. De Stichting Dyslexie Nederland (SDN) hanteert de volgende uitgangspunten bij het definiëren van dyslexie:

Criteria:

- Onderkenning (classificatie) van de stoornis
- Classificatie op vaardigheidsniveau, objectief waarneembaar gedrag in lezen en spelling staat centraal
- Dyslexie is een stoornis in het lezen en/ of spellen op woordniveau (een stoornis op het gebied van spelling alleen wordt niet omschreven als dyslectisch)
- Dyslexie is een hardnekkig fenomeen
- Dyslexie kan zich niet alleen manifesteren in de periode van het leren lezen op woordniveau en spellen, maar ook op latere leeftijd

Deze uitgangspunten leiden tot de volgende definitie:

"Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren van het accuraat en / of vlot toepassen van het lezen en/ of spellen op woordniveau."

De definities richten zich op enkele factoren:

1. Fonologisch systeem (de klanken)
2. Morfologisch systeem (de woordvorm)
3. Syntactische systeem (de zinsbouw)

De meeste dyslectische leerlingen vertonen een fonologisch tekort, dat zich manifesteert bij het uitvoeren van opdrachten die een beroep doen op de fonologische verwerking. Deze kinderen hebben moeite met de snelle herkenning van en het onderscheid tussen klanken. Het besef dat

een gesproken woord uit klanken bestaat en dat er met die klanken gemanipuleerd kan worden (bv rijmen). De zwakte hoeft echter niet te gelden voor het taalbegrip (bv woordenschat en luistervaardigheid).

Daarnaast ervaren deze leerlingen moeilijkheden met de woordvorm en de zinsbouw. Bovendien is de benoemselheid, het snel benoemen van plaatjes of het snel opnoemen van woorden, van belang bij het leren lezen. Het tekort in benoemselheid is een automatiseringstekort en op zichzelf al een indicatie voor dyslexie.

Bij spelling blijken niet alleen de fonologische problemen vaak hardnekkig aanwezig, maar ook de automatisering van de woordbeelden en de spellingsregels komen moeizaam tot stand. De toepassing van die spellingsregels in nieuwe situaties is steeds moeizaam.

Bij stelopdrachten kan een dyslectische leerling veel tijd nodig hebben om zijn gedachten op schrift te krijgen.

Het automatiseringstekort bij lezen, spelling en stellen is een hoofdkenmerk van dyslexie.

Echter het automatiseringstekort speelt niet alleen een rol bij het lezen, spellen en stellen. Ook in andere vakgebieden kunnen dyslectische leerlingen problemen ervaren bij het automatiseren van bijvoorbeeld cijfersymbolen, de tafels en het leren van losse feiten (bv topografie).

Bij automatiseringsvaardigheden spelen geheugenprocessen een belangrijke rol: de decoding van informatie, de opslag ervan en het ophalen van informatie uit het geheugen.

Tot slot de biologische factor bij dyslexie. Er zijn twee mogelijke verklaringen te noemen:

1. Een genetisch bepaalde ontwikkelingsdyslexie (erfelijke factor)
2. De verworven dyslexie; de min of meer structurele tekorten in het functioneren van de hersenen (tijdens zwangerschap, rond geboorte of later als hersentrauma)

In relatie tot de bovenbeschreven biologische factor bij dyslexie is het intake- en aannamebeleid van de school van belang. In het inschrijfformulier en het intakegesprek worden vragen gesteld die een beeld geven van de vroege ontwikkeling.

Signalering en diagnostiek:

We onderscheiden vier fasen van de speciale leerlingenbegeleiding te weten:

1. Signalering
2. Diagnosticering
3. Begeleiding
4. Evaluatie

1. Signalering

Signalering op een zo jong mogelijke leeftijd is van groot belang, om achterstand en bijkomende problemen te voorkomen.

Risicoleerlingen signaleren:

I)

<u>Doelgroep</u>	: leerlingen uit groep 2 en begin 3
<u>Toets</u>	: Cito taal voor kleuters januari en juni Herfstsignalering, na 3 leerstofkernen DMT - kaart 1, na 3 maanden leesonderwijs

Andere instrumenten : Dangerous- signslijst (zie bijlage)

Letterkaart (zie bijlage)

Signaleringslijst ontluikende geletterdheid (ELLO) (zie bijlage)

In de kleuterperiode kan de ontwikkeling wat betreft beginnende geletterdheid worden gemarkeerd a.d.h.v. een reeks van zeven tussendoelen.

Voor groep 1 en 2 gelden de volgende Tussendoelen Ontluikende Geletterdheid:

1. boekoriëntatie
2. verhaalbegrip
3. functie van geschreven taal
4. relatie gesproken taal - geschreven taal
5. taalbewustzijn
6. alfabetisch principe
7. functioneel lezen en schrijven

Twee keer per jaar worden de kleuters geobserveerd m.b.v. toetsen. In januari wordt de toets 'Taal voor kleuters' afgenomen. De toets wordt besproken met de IB-er en vervolgens volgt er interventie op de risicoscores. Zo mogelijk wordt ook de RT-er hierbij ingeschakeld.

In juni wordt nogmaals 'Taal voor kleuters' afgenomen. Dan wordt tevens de letterkaart aangeboden aan de kleuters van groep 2 en wordt de dangerous signslijst (zie bijlage) ingevuld.

Belangrijke aspecten voor het eind van groep 2:

- Auditieve analyse
- Auditieve synthese
- Spontane letterkennis
- Onthouden van willekeurige reeksen: kleur / cijfers herkennen / namen van de week / namen van kinderen

Kinderen met risicoscores worden vanaf de eerste week in groep 3 extra begeleid door de RT-er of de groepsleerkracht.

Na het aanbieden van 3 leerstofkernen wordt in groep 3 de herfstsignalering afgenomen. Na 3 maanden leesonderwijs wordt de DMT kaart 1 afgenomen.

Risicoleerlingen worden besproken met de IB-er en er volgt interventie zowel binnen als buiten de klas.

Anderen toetsen groep 3:

Spelling : Cito Spelling 3.0-januari en juni

Lezen : AVI eind van het schooljaar
DMT: kaart 1-2 januari - februari
DMT kaart 1-2-3 juni

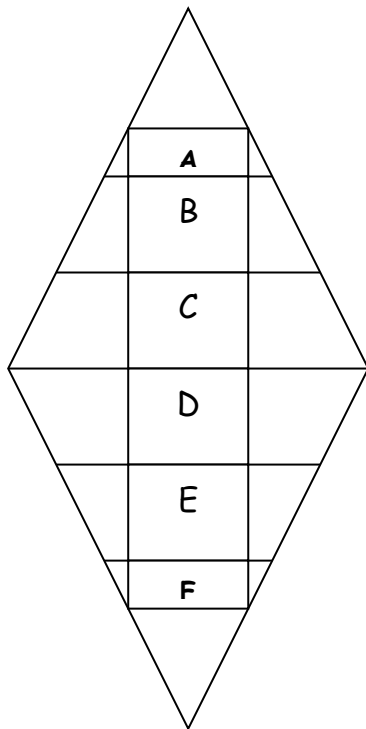
II)

Doelgroep : leerlingen uit groep 4 en hoger
Toetsen : DMT januari - juni
AVI december - januari

Andere toetsen:

Spelling : Cito Spelling 3.0 januari en juni
Begrijpend lezen : Cito Begrijpend lezen 3.0 januari en juni
AVI : 1 keer per jaar december - januari
: groep 3 twee keer per jaar: januari - juni

Het leesniveau van leerlingen kan met behulp van de onderstaande figuur schematisch worden weergegeven.

- A = hyperlectische leerlingen
- B = boven gemiddeld lezende leerlingen
- C = gemiddeld lezende leerlingen
- D = gemiddeld lezende leerlingen
- E = leerlingen met leesmoelijkheden
- F = dyslectische leerlingen

2. Diagnosticering

Er is een aantal aspecten van belang bij het diagnosticeren van dyslexie.

Aandachtspunten:

- Hardnekkigheid
Is niet geheel te verhelpen en dus een blijvend probleem.

- Het aanleren

Enkele indicaties; letterkennis en de auditieve analyse en synthese (rijmen). En vanaf het aanleren van het technisch lezen dienen zich problemen aan.

- Het accuraat en/ of vlot toepassen

Lezen en/ of spellen blijft veel tijd en aandacht vragen, bovendien gaat het ten koste van andere cognitieve activiteiten die tegelijkertijd moeten worden uitgevoerd.

- Woordniveau

Het decoderen en spellen van woorden zonder dat er gebruik kan worden gemaakt van de context.

- Achterstand

Algemene richtlijn; lees- en/ of spellingsrendement van 50% of lager.

Echter; let op het geheel van leervorderingen en -mogelijkheden van de leerling:

- Bij leerlingen die op andere vakgebieden ruimschoots presteren een hoger rendement aanhouden (66,6%)
- Bij leerlingen die vanwege beperkte cognitieve mogelijkheden een lager rendement aanhouden (33,3%)

De leerlingen bij wie het leesproces niet goed op gang komt krijgen extra, intensieve begeleiding. Als de leerling op reguliere toetsmomenten, ondanks de intensieve begeleiding, drie keer achter elkaar een E scoort op de DMT, wordt er in overleg met ouders een dyslexieonderzoek aangevraagd. Bij gebleken dyslexie krijgt de leerling een dyslexieverklaring. Daarna wordt een traject van vergoede begeleiding in gang gezet. De leerling wordt vervolgens zo'n 18 maanden door een externe deskundige begeleid. Afhankelijk van de aanbieder kan dat op school of buiten school plaatsvinden.

Dyslexie Verklaring:

De Stichting Dyslexie Nederland hanteert criteria die tezamen leiden tot de erkenning van dyslexie. De dyslexieverklaring mag worden afgegeven indien aan de volgende voorwaarden zijn voldaan:

- Er is sprake van een significante achterstand en hardnekkigheid in lees en/ of spellingsbeheersing.
- Een aanvullend onderzoek voor de verklarende diagnose is uitgevoerd (tekorten op gebied van fonologie en/ of automatiseringsvaardigheden zijn aangetoond en schriftelijk vastgelegd), na aantoonbaar intensieve leesbegeleiding vanaf groep 3 en begin groep 4, dit geldt voor leerlingen die drie keer achter elkaar op een reguliere DMT een E halen.
- Indien een leerling groep 3 of groep 4 nogmaals doet, moet er goed naar de score gekeken worden, die is namelijk leeftijd gerelateerd.

3. Begeleiding op school:

Doelgroep : leerlingen uit groep 1 en 2

Voor het onderwijs in geletterdheid in deze groepen gelden de volgende aandachtspunten:

- Veel aandacht besteden aan geletterdheid, mondelinge taalvaardigheid en woordenschat
- Gerichtte aandacht geven aan klanken en letters
- Aan het einde van groep 2 kennen leerlingen al een aantal letters
- Leesproblemen zien aankomen en tijdig ingrijpen

Doelgroep : leerlingen uit groep 3

Voor het lezen in groep 3 zijn de volgende aandachtspunten belangrijk:

- De methode voor aanvankelijk lezen helemaal uitwerken
- Zwakke lezers meer instructie- en oefentijd geven
- Tijdig signaleren en ingrijpen

Doelgroep : leerlingen die spellend blijven lezen tegen het eind van groep 3

Richtlijnen:

- 1 Het is in de eerste plaats belangrijk dat de leerling de letters vlot (d.w.z. geautomatiseerd) kan samenvoegen. Een week vakantie kan tot gevolg hebben dat deze kennis is weggezakt. Het is daarom gewenst om bij een kind dat de letters moeizaam inprint meteen na de krokus- en de paasvakantie te evalueren of die kennis nog voldoende is.
- 2 Het gaat er in deze fase van het lees/leerproces vooral om dat het kind woorden van het type mkm vlotter leert lezen. Het komt vrijwel nooit voor dat er bij een kind pas stagnatie bij het lezen optreedt, nadat het woorden van het type mkm moeiteloos heeft geleerd. Er is ook bij oudere kinderen met leesproblemen vaak nog sprake van te trage herkenning van eenvoudige eenlettergrepige woorden van het type mkm. De leesstof zal dus voornamelijk uit woorden type mkm moeten bestaan. Mochten er in een tekst langere woorden voorkomen, dan mogen die worden voorgezegt.
- 3 Het nuttig effect van wisselrijen is beperkt, zo blijkt uit gedegen onderzoek. De leeswinst bij dit soort rijen is niet groter dan bij rijen waar tussen wat betreft de letterstructuur geen overeenkomst bestaat. De kracht van het aanbieden van rijen losse woorden zit in de directe herhaling. Belangrijk bij het aanbieden van rijen losse woorden is dat het kind gemotiveerd aan het oefenen deelneemt. Van het lezen van losse woorden gaat weinig of geen aantrekkingskracht uit. De leerkracht moet dit soort oefeningen aantrekkelijker maken, bijvoorbeeld door het kind te laten weten-voelen dat het succes heeft.
- 4 Extra leeshulp in de vorm van het lezen van teksten heeft de voorkeur. Een remediërend leeslesje kan uit twee delen bestaan:
~ Het inoefenen van een tiental woorden die in het leeslesje voorkomen, bijvoorbeeld inoefenen in de vorm van een bordrij.
~ Het lezen van de tekst. Ook de tekst wordt enkele malen achter elkaar gelezen (het zogenaamde herhaald lezen). Op die manier worden de woorden ingeslepen en ervaart het kind succes.
- 5 Wat leeststof betreft kan gebruik worden gemaakt van een aantal eenvoudige leesboekjes die tot een andere leesmethode behoren, bijvoorbeeld boekjes van 'Toch nog leren lezen', Samenleesboekjes en 'Leesparade'.
- 6 Kinderen die sterk geneigd zijn om aan de hand van de illustraties te gaan raden naar wat er staat of kinderen die door de visuele aantrekkingskracht van de plaatjes te veel worden afgeleid, kunnen wat illustraties betreft sober uitgevoerde boekjes worden aangeboden, bijvoorbeeld boekjes uitgegeven door uitgeverij Stenvert.
- 7 Faalangstige kinderen met leesproblemen stellen het veelal op prijs als een remediërende leesles telkens volgens een voor hen bekende en succesvolle procedure verloopt. Alsmar veranderden van didactische aanpak vergroot de onzekerheid. Het is trouwens bij het verhelpen van leesproblemen steeds weer belangrijk dat er een goed evenwicht wordt gevonden tussen didactische en pedagogische maatregelen. Belangrijk is dat de leerkracht rekening houdt met de taakbeleving van het kind. Gespannenheid en leesangst moeten zoveel mogelijk worden voorkomen.

Doelgroep : leerlingen uit groep 4 en hoger

Vooraf:

Hoe vlotter iemand leest, hoe meer aandachtscapaciteit hij vrijhoudt voor hogere mentale processen. Een goede leesvaardigheid is dan ook een voorwaarde voor begrijpend lezen. Het kan de moeite lonen om een dyslectische leerling die matig presteert met begrijpend lezen en die nog veel tijd nodig heeft om de woorden te herkennen, te laten oefenen op het gebied van het technisch lezen. Bij de beslissing of en hoe er moet worden geoefend, moet rekening worden gehouden met:

- de motivatie van de leerling;
- de kans op verbetering;
- de voor remedial teaching beschikbare tijd;
- de overige prestaties van de leerling.

Voor het lezen in groep 3 t/m 8 gelden de volgende aandachtspunten:

- Onderwijs in technisch lezen blijven geven
- Leestechiek, leesbegrip en leesplezier combineren
- Extra leestijd en instructie voor zwakke lezers bieden (zie ook compenserende en dispenserende meetregelen)

Doelgroep : remediërende leeshulp voor een leerling uit groep 4 en hoger die;

- traag leest;
- reeds veel geoefend heeft;
- door het uitblijven van succes ontmoedigd is geraakt
- onvoldoende vaardig is met lezen om uitzicht te hebben op leersucces op het gebied van de begrijpend lezen, de zaakvakken e.d.

Compenserende maatregelen zullen niet toereikend zijn om deze leerling met voldoende resultaat aan het verdere onderwijs op school te laten deelnemen. In zo'n geval zijn de geringe leesvorderingen niet alleen te wijten aan fundamentele leesproblematiek (dyslexie), maar ook aan moedeloosheid en gespannenheid. Vooral de gespannenheid, ontstaan door het uitblijven van verbetering van de leesmoeilijkheden, is gaandeweg van gevolg een tweede oorzaak van de leesproblematiek geworden.

Het eerste doel is om tijdens het lezen ontspanning te bewerkstelligen. De leerkracht ziet zich daarbij voor een dilemma geplaatst: niet meer oefenen betekent dat de leerling de kans loopt na verloop van tijd vast te lopen op school/ wel weer gaan oefenen houdt in dat de leerling opnieuw met zijn hardnekkige leesproblematiek wordt geconfronteerd.

De kern van de behandeling is, zeker in het begin, meer van pedagogische dan van didactische aard. Het gaat erom dat je als leerkracht de leerling het gevoel geeft dat zijn leesvaardigheid verbetert.

Werkwijze:

Er kan als volgt te werk worden gegaan:

A. Voorbespreking

De leerkracht en de leerling bespreken de problematiek. Ook het reeds genoemde dilemma: niet meer oefenen/ wel weer oefenen, komt ter sprake.

B. De leesstof

De leesstof wordt gezamenlijk uitgezocht. Uitgangspunt is dat de leesstof moet aansluiten bij de belangstelling van de leerling. Het gaat er bij de keuze van de leesstof dan ook niet om teksten uit te zoeken die voornamelijk gemakkelijk te lezen woorden bevatten en die hoofdzakelijk uit korte eenvoudige zinnen bestaan. De keuze kan bijvoorbeeld vallen op teksten uit boeken, afkomstig uit het documentatiecentrum.

C. Behandelingsmogelijkheden

Enkele mogelijkheden:

- Voordat de leesles begint heeft de docent 10 tot 15 moeilijk te lezen woorden die in de tekst staan die gelezen gaat worden, op een kaart of op het bord geschreven.
- De docent leest de tekst of een deel daarvan eerst een keer langzaam voor. De leerling "leest" tegelijkertijd mee in zijn boek ("kijken en luisteren"). Door zo te werk te gaan, zal de leerling wanneer hij aan de beurt is om de tekst te lezen, merken dat hij vlotter leest dan ooit tevoren.
- Moeilijk te lezen woorden, zoals vreemde plaats- of persoonsnamen, worden de leerling tijdens het lezen voorgezegt. Zo wordt voorkomen dat zijn leestempo op een storende manier wordt ontregeld.
- Is een tekst wat betreft woord- en zinslengte niet moeilijk te lezen, dan wordt die niet voorgelezen, maar gaat de leerling die eerst onhoorbaar (innerlijk) lezen. Daarna leest hij de tekst hardop.

D. De organisatie

Deze oefeningen kunnen het beste buiten het klaslokaal worden gegeven. De leerling hoeft dan niet bang te zijn dat zijn medeleerlingen meeluisteren en hem dus horen stuntelen.

Een oefening duurt hoogstens een half uur: 10 tot 15 minuten worden aan het (technisch) lezen besteed, de overige tijd aan het bespreken van de tekst.

De oefeningen worden aangeboden met een frequentie van twee keer per week.

Na ongeveer 15 lessen wordt er geëvalueerd:

- De docent en de leerling bespreken de ervaringen
- De leerling krijgt de DMT en AVI-toetsen aangeboden

Aanbeveling:

Stop niet te snel met het aanbieden van extra lees oefeningen, ook niet als de leerling al in groep 7 of 8 zit en met technisch lezen redzaam is. Bij gebrek aan tijd op school, kan de leerling en de ouders worden geadviseerd thuis samen veel te lezen.

Compenserende maatregelen:

- Inschakelen van een medeleerling als tutor bij het lezen van teksten, waarbij de leerling de tekst voorleest en aanwijst en de leerling meekijkt en meeluistert
- Voorlezen van de toetsen
- Ingesproken teksten gebruiken van de methode(n) op school
- Mondelinge overhoringen geven van geleerde repetities i.p.v. schriftelijke overhoringen
- Aanpassingen van de leerstof aansluitend bij het niveau van de leerling
- Leesbeurten laten voorbereiden
- Preteaching bij begrip pend lezen en wereldoriëntatie
- Tijdig opgeven van opdrachten (bv werkstuk, schrijven van een verhaal), in klad schrijven
- Kaders bieden (bv bij het maken van een werkstuk, schrijven van een verhaal), kleine stukjes schrijven
- Boeken die qua inhoud aansluiten bij de leeftijd en interesses van de leerling, die qua technisch leesniveau vereenvoudigd zijn
- Extra leestijd bij bijvoorbeeld zaakvakken
- Extra tijd voor schrijftaken
- Gebruik van hulpmiddelen (bv woordenboek, regelkaart, tekstverwerker met spellingcontrole, etc.)
- Daisyspeler (alleen als er een dyslexieverklaring is)
- Vergroten van teksten en / of toetsen

- 25% meer tijd bij toetsen die een beroep doen op de technische leesvaardigheid (geldt niet voor technisch leestoetsen)
- Kurzweil: leerlingen met een dyslexieverklaring en leerlingen met een dyslexieverklaring die uitbehandeld zijn mogen gebruik maken van Kurzweil. De leerlingen leren met het programma te werken. Vervolgens overleggen ze met de leerkracht wanneer ze het programma willen gebruiken. Leerlingen worden niet gedwongen het programma te gebruiken.

Dispenserende maatregelen:

- Selectief omgaan met het geven van leesbeurten (bv in geval van spanning), altijd in overleg met de leerling
- Vermindering van de te maken taken die schriftelijke taal betreffen
- Vrijstelling van bepaalde huiswerkopdrachten
- Spellingsfouten zoveel mogelijk negeren. Spellingsfouten zoveel mogelijk gedifferentieerd beoordelen (bv alleen fouten met een bepaalde spellingsregel) Een dyslectische leerling leert niet van het aanstrepen van spellingfouten.
- Beperken van het aantal oefeningen
- Dictee afstemmen op het niveau

4. Evaluatie

Evaluatie op kindniveau vindt plaats door middel van terugkoppeling door de groepsleerkracht n.a.v. het gemaakte werk. Iedere leerkracht kan zelf bepalen wanneer dat het beste schikt. Tevens vindt er in de groepsbespreking en leerlingenbespreking een terugkoppeling plaats naar de intern begeleider.

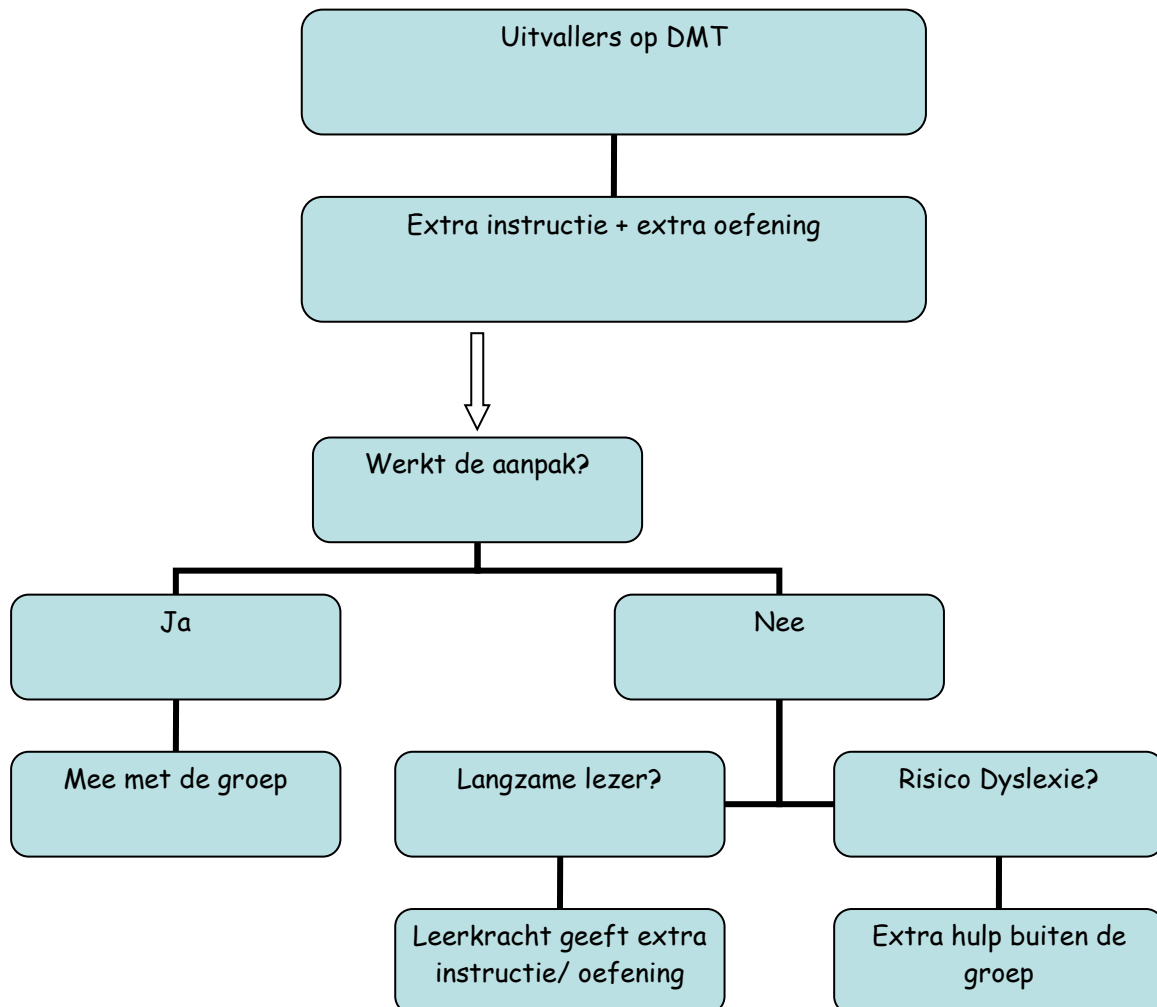
Stroomdiagrammen Dyslectische leerlingen

Groep 1 en 2 (kleuterbouw):

- Informatie verzamelen uit het inschrijfformulier en intakegesprek
- Let op risicoleerlingen (dangerous signlijst/ letterkaart/
- Tussendoelen Ontluikende Geletterdheid (1 t/m 7)/ ELLO Signaleringslijst Onluikende Geletterdheid
- Uitvallers op risicogebieden voor dyslexie noteren
- Cito Taal voor kleuters (januari/ juni)

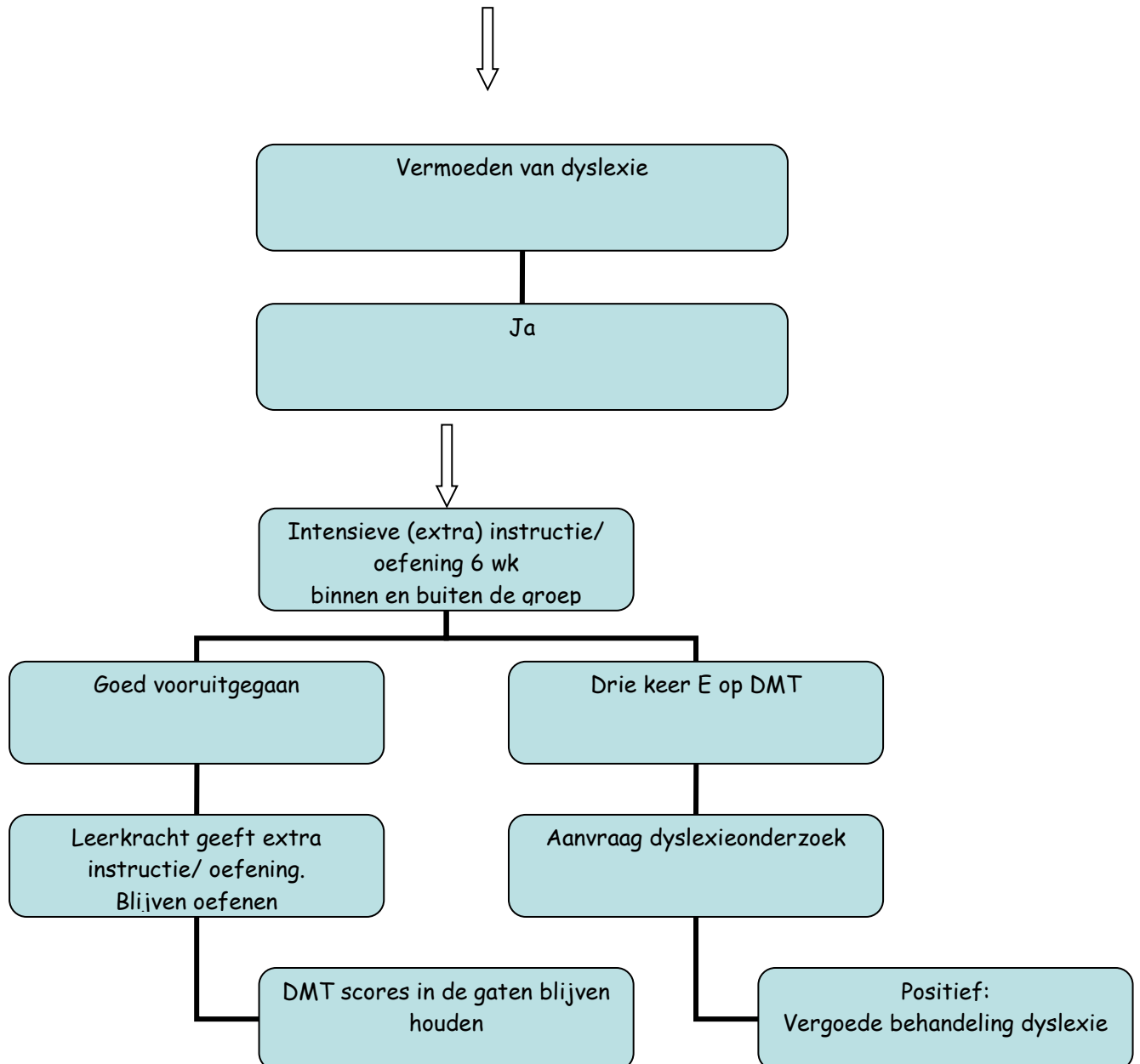
Groep 3:

- Let op: Herfstsignalering (na 3 leerstofkernen)
- DMT-kaart 1 (na 3 maanden leesonderwijs)

Groep 4:

- Informatie uit groep 3 meenemen
- Extra oefening en extra (lees)kilometers

s	o	k	i	p
aa	r	m	z	t
e	h	v	l	u
uu	g	w	b	a
j	f	oo	n	ee

ELLO

Signalering Ontluikende Geletterdheid kleuterbouw

Naam :
Ingevuld door :

Geb.datum :
Datum :

	-	+/-	+
1. deelnemen aan gesprekken			
-neemt enthousiast deel aan het kringgesprek	0	0	0
-durft zelf mee te praten	0	0	0
-luistert geïnteresseerd naar anderen	0	0	0
2. spreken			
-articuleert goed	0	0	0
-formuleert in goede zinnen	0	0	0
-het vertellen heeft een logische samenhang	0	0	0
3. luisteren			
luistert geconcentreerd tijdens;			
-kringgesprekken	0	0	0
-voorlezen/ vertellen	0	0	0
-taalactiviteiten (taalspelletjes)	0	0	0
4. woordenschat			
-actief woordgebruik (gebruikt veel woorden)	0	0	0
-passief woordgebruik (kent veel woorden)	0	0	0
5. spelen met woorden en zinnen			
-heeft plezier in spelletjes met woorden en zinnen	0	0	0
-kan onzinwoorden rijmen	0	0	0
-kan bestaande woorden rijmen	0	0	0
6. oriëntatie op geschreven taal			
-heeft belangstelling voor woorden/ letters	0	0	0
-doorziet dat schrift de neerslag is van gesproken taal	0	0	0
-kan enkele letters herkennen/ benoemen	0	0	0
-kent lees/ schrijfrichting (van links naar rechts)	0	0	0
-kent lees/ schrijfbegrippen (bv woord, letter, eerste, laatste, vooraan, achteraan, etc.	0	0	0
7. ervaring met boeken en verhalen			
-heeft belangstelling voor (prenten)boeken	0	0	0
-begrijpt vertelde, voorgelezen verhalen	0	0	0
-kan de hoofdzaken van het verhaal navertellen	0	0	0

